

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 784. 1. 071. 2 : 78. 03 '06
DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2020.220125>

Цитування:

Батовська О. М. «Хорові картини» В. Бібіка як втілення системи новітніх музично-художніх засобів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2020. № 3. С. 160-165.

Батовська Олена Миколаївна,
доктор мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри хорового диригування
Харківського національного університету
мистецтв імені І.П. Котляревського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5752-9878>
irunabermes@ukr.net

Batovska O. (2020). "Choral images" by V. Bibik as the embodiment of the system of the latest musical and artistic means. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 3, 160-165 [in Ukrainian].

«ХОРОВІ КАРТИНИ» В. БІБІКА ЯК ВТІЛЕННЯ СИСТЕМИ НОВІТНІХ МУЗИЧНО-ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ

Мета дослідження – розгляд системи новітніх музично-художніх засобів у циклі В. Бібіка «Хорові картини». **Методологію дослідження** становлять методи: системно-структурного, жанрово-стильового, семантичного, хорознавчого, компаративного, виконавського аналізу. **Наукова новизна** полягає в тому, що *вперше* у проаналізованому циклі В. Бібіка «Хорові картини» виявлена система новітніх музично-художніх засобів. **Висновки.** Аналіз циклу «Хорові картини» В. Бібіка дає підстави стверджувати, що система новітніх музично-художніх засобів характеризуються за наступними позиціями: темброфонічні характеристики – звукове забарвлення, просторовість звучання, співвідношення використання рухливості і статичності, комбінування звучання хорових пластів, несталість звукового образу; ступінь новаторства – прийоми співочої артикуляції (штрихова техніка, різні способи вимовлення тексту, музичний синтаксис); хорова фактура (монодія, гомофонія, поліфонія, сонорика, пуантилізм); інструменталізація хорових партій (віртуозні пасажі, широкі скачки мелодії, кластери, метроритмічні складнощі); прийоми театралізації.

Ключові слова: артикуляція, В. Бібік, інтонування, нотація, склад письма, сучасна академічна хорова музика а cappella, тембро-фонічні прийоми.

Батовская Елена Николаевна, доктор искусствоведения, доцент, доцент кафедры хорового дирижирования Харьковского национального университета искусств имени И.П. Котляревского

«Хоровые картины» В. Бибика как воплощение системы новейших музыкально-художественных средств

Цель исследования - рассмотрение системы новейших музыкально-художественных средств в цикле В. Бибика «Хоровые картины». **Методологию исследования** составляют методы системно-структурного, жанрово-стилевого, семантического, хороведческого, компаративного, исполнительского анализов. **Научная новизна** заключается в том, что впервые в проанализированном цикле В. Бибика «Хоровые картины» выявлена система новейших музыкально-художественных средств. **Выводы.** Анализ цикла «Хоровые картины» В. Бибика дает основания утверждать, что система новейших музыкально-художественных средств характеризуются по следующим позициям: темброфонични характеристики - звуковую окраску, пространственность звучания, соотношение использования подвижности и статичности, комбинирование звучания хоровых пластов, непостоянство звукового образа; степень новаторства - приемы певческой артикуляции (штриховая техника, различные способы произнесения текста, музыкальный синтаксис) хоровая фактура (монодия, гомофония, полифония, сонорика, пуантилизм) инструментализация хоровых партий (виртуозные пассажи, широкие скачки мелодии, кластеры, метроритмическая сложности) приемы театралізації.

Ключевые слова: артикуляция, В. Бибик, интонирование, нотация, склад письма, современная академическая хоровая музыка а cappella, тембро-фонические приемы.

Batovska Olena, Doctor of Science of the Arts, associate professor, associate professor of the choral conducting chair, Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts

"Choral images" by V. Bibik as the embodiment of the system of the latest musical and artistic means

The purpose of the article is to consider the system of the newest musical and artistic means in the cycle of V. Bibik "Choral images". **The methodology** of the work is the principles of a comprehensive interdisciplinary approach in accordance with modern art studies, which involves such methods as system-structural, genre-style, semantic, choral, comparative, contrastive, performing. **The scientific novelty** is in the fact that for the first time in the analyzed cycle of V. Bibik's "Choral Images" a system of the latest musical and artistic means was revealed. **Conclusions.** Analysis of the cycle "Choral paintings" by V. Bibik gives grounds to claim that the system of the newest musical and artistic means is characterized by the following positions: timbre characteristics - sound color, spatial sound, the ratio of the use of mobility and statics, combining the sound of choral layers, the instability of the sound image; degree of innovation - techniques of singing articulation (stroke technique, different ways of pronouncing the text, musical syntax); choral texture (monody, homophony, polyphony, sonorica, pointillism); instrumentalization of choral parts (virtuoso passages, wide jumps of melody, clusters, metrorhythmic difficulties); theatrical techniques.

Key words: articulation, V. Bibik, intonation, notation, the composition of writing, modern academic choral music a cappella, timbre-phonetic techniques.

Актуальність теми дослідження. На сьогодні у сучасному хорознавстві існує ряд питань, які знаходяться у центрі наукових інтересів багатьох дослідників. Серед них – питання оновлення і розширення меж звукового поля у хорових творах а cappella Валентина Бібіка.

У сучасному хоровому виконавстві творчість одного з найвидатніших класиків «нової» української музики – Валентина Бібіка, переживає своєрідний «ренесанс». Після довгих літ забуття і замовчування, його твори, і зокрема, цикл «Хорові картини», зайняли гідне місце у репертуарі Академічного хору імені В'ячеслава Палкіна Харківської обласної філармонії (художній керівник А. Сиротенко) та хору студентів кафедри хорового диригування Харківського національного університету мистецтв ім. І.П. Котляревського (художній керівник С. Прокопов).

Незважаючи на те, що названий цикл був написаний 45 років тому (1975 року), він сприймається як сучасний твір, написаний в авангардній техніці. У ньому відчувається полілогічність, яка проявляється у тому, що В. Бібік залучає знаки різних епох і культур, експериментує з ними і конструює власні задуми. В силу названих прикмет, навіть на сьогодні, хорові опуси В. Бібіка характеризуються новизною всієї сукупності інтонаційно-виразних засобів, і, зокрема, декламаційної техніки, структури тембрових планів, артикуляції і штрихів.

Актуальність теми статті полягає у наступних позиціях: 1) статтю присвячено творчості митця, постать якого є мало дослідженою в Україні; 2) картина розвитку української хорової музики ХХ ст. буде неповною, якщо не враховувати творчі досягнення В. Бібіка, зокрема, мало вивчений доробок композитора у сфері академічної хорової музики а cappella; 3) потребує

наукового і практичного осмислення специфіка нової мови, що представлена у хоровому циклі «Хорові картини».

Аналіз досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що існує ряд фундаментальних праць, які присвячені історії, теорії і естетиці сучасної хорової музики: І. Бермес [3], Є. Бондар [4], І. Гулеско [5], В. Живов [8], В. Краснощоків [10], А. Лашенко [11], П. Левандо [12], Л. Пархоменко [17] та ін., проблеми її оновлення та подальшого виконання досліджені не в достатній мірі. Перважно, вони присвячені аналізу і виконанню хорової музики, яка написана в мажоро-мінорній системі, тоді як композиторські техніки розвиваються, ускладнюються і потребують своєчасного осмислення. Виключенням є монографія І. Батюк «Современная хоровая музыка: теория и исполнение», у якій піднімаються питання технології виконання сучасної хорової музики російських і західноєвропейських композиторів, написаної у різноманітних техніках (наприклад, додекафонія, серійність, серіальність) [2]. Однак, зовсім не освітлені питання жанрово-стильової специфіки сучасних хорових творів українських композиторів.

Хорова творчість Валентина Бібіка на сьогодні вивчена лише фрагментарно, науковці приділили увагу переважно симфоніям, камерно-інструментальній, фортепіанній музиці композитора. Згадки про хорові твори композитора трапляються в окремих статтях і монографічних нарисах, зокрема, в аспекті становлення композиторського стилю та виявлення національних рис творчості В. Бібіка розглянуто Н. Очеретовською [16], А. Мізітовою та І. Івановою [14]; О. Бабенко [1] виявляє особливості композиторського мислення і принципи роботи композитора з поетичною першоосною хорового твору у

циклі «Хорові картини»; у контексті розгляду розвитку кантатно-ораторіального жанру в українській музиці досліджено А. Терещенко [19].

Мета дослідження – розгляд системи новітніх музично-художніх засобів у циклі В. Бібіка «Хорові картини». Названа мета викликала необхідність вирішення наступних завдань: розкрити специфіку музичної мови сучасної хорової музики а *sappella*; виявити сучасну атрибутику хорової музики а *sappella* у творі «Хорові картини» В. Бібіка.

Методологічну основу роботи становлять принципи комплексного міждисциплінарного підходу у відповідності до сучасних мистецтвознавчих досліджень, що задіє такі методи, як: системно-структурний, жанрово-стильовий, семантичний, хорознавчий, компаративний, виконавський.

Теоретичну базу дослідження становлять положення, які ґрунтуються на науково-методичних роботах з хорознавства та музикознавства: І. Батюк [2], Є. Бондар [4], І. Гулеско [5], В. Живов [8], В. Краснощоків [10], А. Лашенко [11], П. Левандо [12] Л. Пархоменко [17] і багатьох інших, що пов'язані зі специфікою хорового виконавства.

Виклад основного матеріалу. У хорових творах а *sappella* композиторів ХХ – поч. ХХІ ст. репрезентуються елементи різних видів мистецтва – хорового, оперного, театрального, кіномистецтва, живопису. Доречно навести висловлювання відомого українського композитора – Віктора Мужчиля, що в повній мірі відображає своєрідність творчих поглядів митців сьогодення: «У творах сучасних композиторів простежується явна тенденція до поєднання нових прийомів гри на інструменті зі сценічними діями артиста, які виражаються в його активній, “особистісній” поведінці (перформансі)» [15, 251].

Основними тенденціями розвитку сучасного музичного мистецтва є індивідуалізація й ускладнення композиторської мови, інтонаційно-лексичне й стилістичне різноманіття систем виразних засобів. Дубинець пише, що сучасний твір «стає, перш за все художньою сумою (тобто відповідно оформленою структурою) наступних елементів: 1) звукове забарвлення; 2) динаміка; 3) форма звучання в часі й просторі (його тривалість і широта, щільність і консистенція, типи плям, стрічок, ліній і арабесок з різним малюнком, їх місце у висотному регістрі); 4) рухливість і статика (різні типи руху, рух у тривимірному просторі; 5) комбінування одночасних звукових пластів;

б) мінливість звукового образу в часі» [6, 293-294].

Вищезазначені тенденції у розвитку сучасного музичного мистецтва вплинули на хорову творчість а *sappella*, зокрема, на одну з її важливих якостей – *нотацію*, яка є втіленням творчих пошуків і проявів композиторської практики. Наприкінці ХХ ст. у хорових партитурах зустрічається небувала кількість новацій у нотному записі. Дьячкова відзначає, що на сьогоднішній день у музиці розрізняють два види «кодування»: а) детермінована нотація: точна фіксація композиторського задуму і, як наслідок, вимога безкомпромісної точності у виконанні. У детермінованій нотації визначаються: точні висотні співвідношення, метр, ритміка, тембр звучання, динаміка; точний склад виконавців; однозначні рекомендації виконавцям; б) недетермінована нотація: наявність і в більшості випадків превалювання фактору випадковості в реалізації тексту, записаного з різним ступенем подробиць і точності» [7, 16].

Одним із яскравих зразків подібного роду явищ є хорова творчість а *sappella* *Валентина Бібіка* (1940-2003). Він був одним із композиторів-новаторів, який у 60-70-і роки ХХ ст. звернувся до модерної й авангардної музичної мови у хоровій музиці а *sappella*.

У своїй творчості В. Бібік втілює провідні риси харківської композиторської школи, яку характеризує «взаємодія <...> принципів програмності та ідеалів «чистої музики», конструктивізму, раціоналізму й відкритої емоційності, тяжіння до філософського узагальнення і прагнення до максимально яскравого, чи не плакатного втілення задуму, відтворення цілісності світобудови й процесу розпилення Абсолюту на частини, що втрачають єдність зв'язків, концепцій утвердження музичного Логосу й повернення до первинного Хаосу, що все породжує» [18, 149].

У хоровому доробку композитора не так багато творів, але вони за своєю оригінальністю й неординарністю займають гідне місце в українській музичній культурі: «Триптих» для хору а *sappella* (слова народні) 1970 ор. 8, П'ять хорів для хору а *sappella* за романом Ю. Бондарева «Горячий снег» 1975 ор. 19, «Хорові картини» для хору а *sappella* на вірші О. Вишні і С. Васильченка 1975 ор. 21, «Хай буде тихо скрізь» хоровий цикл а *sappella* на вірші Г. Гдаля 1981 ор. 42, «Ода братству» fuga для хору й органа на вірші І. Драча 1981 ор. 43.

Багато уваги композитор приділяє колористиці, сонористиці й тембру, внаслідок чого музичний звук стає і елементом композиції, і акустичним явищем (один звук, темброво-фактурні й шумові утворення). Нашу думку підтверджують слова І. Гулеско, яка вказує у хоровій музиці В. Бібіка на «тенденцію до ускладнення хорového письма, орієнтацію на інструментальну трактовку хорової тканини (остинатно-сонорні комплекси, природа інтонації яких чисто інструментальна» [5, 60].

Відносно подібного явища доречно навести слова Катунян: «Звук не ототожнений з однією лише висотою. Окрім висоти, він має також акустичну характеристику. До неї входить цілий спектр якостей, таких, як текстура, щільність, артикуляція, динаміка, протяжність, усе те, що разом складає його неповторний колорит і що не може бути передане фіксацією його висоти. Звук став областю пошуків та експериментів. Він став предметом композиторської роботи» [9, 125].

Показовим твором В. Бібіка у плані новаторського трактування звукового поля є цикл «Хорові картини» для хору а cappella за поезією О. Вишні та С. Васильченка (1975, ор.21). У соковитих, різнобарвних і різноголосих номерах циклу нижній і акварельний український краєвид I картини «Благословилося» і III картини «Ніч зійшла» змінюється ярмарковим гомоном II картини «Ярмарок», де влучні деталі супроводжують репліки, описуючи комічні ситуації. Принцип невпинної розмаїтості, непередбаченої мінливості в єдиному – основний драматургічний принцип і провідна лінія образно-естетичної концепції «Хорових картин» В. Бібіка.

Композиція і драматургія «Хорових картин» вирізняється стрункністю й логічністю. У її основі – три частини, які побудовані за принципом контрасту й симетрії: I ч. «Благословилося»: повільно з тенденцією до поступового прискорення й уповільнення наприкінці (Sostenuto – Piu mosso – Sonore – Meno mosso); II ч. «Ярмарок»: Allegro; III ч. «Ніч зійшла»: Sostenuto. Традиційний темповий контраст між частинами композитор доповнює рядом інших контрастних параметрів. Щодо особливостей голосоведіння, то воно характеризується синтезуванням інструментальних і вокальних прийомів (широкі стрибки мелодії, складна метроритмічна організація).

Багата палітра гармонічних фарб та їх чергування спрямовані на розкриття програмного ряду хорového циклу –

колеритних картин традиційного українського побуту, сповнених яскравих контрастів. Звідси – глобалізація сонорно-колеристичного чуття образу й відмова від тонально-гармонічних функціональних стереотипів мислення. Відзначимо прийоми музичного висловлювання, які використовує композитор: 1) хорова мелодекламаційність, вокалізація (на голосний звук, закритим ротом); хорове гліссандо; 2) звукообразжальні прийоми (гомін на ярмарку, завивання вітру); дисонансі хорові педалі-пласти (№ 1, т. 19), мовна декламація. 3) симфонічність у музичній мові, що проявляється: у зображальності (звукобарвисті ефекти, гра тембрів, різноманітність манер звуковидобудування – крик, шепіт, гліссандо, артикуляція, форма будови складів і вимовляння слів); у контрастних співставленнях, зокрема штрихів і нюансів; 4) використання широкої динамічної шкали.

Цікаво інтерпретує композитор поетичний текст II ч. «Ярмарок», у якому простежуються риси фольклорних традицій. Найбільш характерним прийомом роботи зі словом є експресія тексту (з безліччю питальних повторень і речень), яку передано різноманітними засобами манери виконання: ритмізований говір, втілення інтонації крику, недомовляння слів або складів тексту. У даній частині проявляється індивідуальна трактовка театральності, партитура припускає використання позамузичних засобів, серед яких: залучення зорових ефектів (пантоміма, наявність окремих елементів костюму); просторовість (спеціальна розстановка хорових партій, переміщення хору по сцені).

Склад хорového письма, що використовує Бібік, сонорний і пуантилістичний. У сонорній фактурі він уживає особливий тип темброво-гармонічного матеріалу, у якому музичні засоби виразності направлені на максимальне розкриття темброво-мальовничого звучання в цілому. Так, наприклад, кластер, який звучить у різних регістрах і різній динаміці, може виражати полярні емоції, викликати контрастні асоціації. Пуантилістичний склад представляє розшарування єдиної лінії на звуки, мікротиви, окремі звуко-крапки у різних голосах і регістрах, розбиття тексту на склади й звуки (напр. I ч., т. 20; II ч., тт. 11, 65, 100, 135). У хоровому циклі представлений цікавий спектр музичних форм як традиційних, так і оновлених за рахунок тематизму, гармонії і, особливо, фактури. У творі кожен номер представляє той чи інший тип темброформи: I частині сонорний склад, у

II та III частинах циклу пуантилістичний склад представлений.

Відзначимо комплекс тембро-фонічних прийомів, які використовує композитор у даному творі: хорова мелодекламація, вокалізація (на голосні звуки, закритим ротом), хорове гліссандо; звуконаслідувальні прийоми (говір на ярмарку, виття вітру), дисонансні хорові педаль-пласти (I ч., т. 19).

У проаналізованому циклі проявляються риси авангардного напрямку у наступних ознаках: опора на поліфонічну техніку письма у поєднанні із сонористикою; медитативність і монологізм висловлювання; особливості викладу тематичного матеріалу – поступове додавання до лінійно викладеної на початку теми все нових тембрових фарб і фактурних пластів, тобто принцип поступового ущільнення звукової тканини; наявність певних лейтінтервалів (стислих мелодичних або вертикальних зворотів), що проводяться наскрізне у всіх частинах як опорні (зокрема, комбінація малої та великої секунди у висхідному й низхідному рухах, висхідні пентахорди і гами). Вищевикладені особливості засобів композиторського висловлювання проявилися у нотації даного твору. Специфічною рисою є щільне переплетення детермінованої і недетермінованої нотації. Композитор вводить до партитури свої коментарі, у яких «розшифровує» той чи інший виконавський прийом.

Надалі цей твір розвивається за наступними принципами: розшарування хорових голосів від унісону до співзвуччя (різного за ступенем напруженості й щільності); хорова вертикаль може не змінюватися протягом декількох тактів, але внутрішньо модифікуватися; широке застосування поліфонічних прийомів і мікрополіфонії, що співзвучні традиціям поліфонії епохи Відродження з її складним розгалуженим багатоголоссям.

Вважаємо важливим відзначити наступні системні якості новітніх музично-художніх засобів циклу В. Бібіка «Хорові картини»:

- контраст жанрово-семантичних знаків, завдяки чому твір сприймається як дивовижно динамічний і захопливий;
- кругова драматургія цілого твору, неухильне розкручування та вихід на генеральну кульмінацію (фінал I ч.), і повернення на круги своя (III ч.);
- наявність яскравих інтонаційно-тематичних та ритмічних арок поміж I і II частинами;

- лейтінтервальна система, яка надає наскрізність розвитку в усіх частинах циклу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *вперше* у проаналізованому циклі В. Бібіка «Хорові картини» виявлена система новітніх музично-художніх засобів.

Висновки. Аналіз циклу «Хорові картини» В. Бібіка дає підстави стверджувати, що система новітніх музично-художніх засобів характеризується за наступними позиціями:

- темброфонічні характеристики – звукове забарвлення, просторовість звучання, співвідношення використання рухливості і статичності, комбінування звучання хорових пластів, несталість звукового образу;
- ступінь новаторства – прийоми співочої артикуляції (штрихова техніка, різні способи вимовляння тексту, музичний синтаксис); хорова фактура (монодія, гомофонія, поліфонія, сонорика, пуантилізм); інструменталізація хорових партій (віртуозні пасажи, широкі скачки мелодії, кластери, метроритмічні складнощі); прийоми театралізації.

Перспектива подальших досліджень заявленої в даній статті теми полягає в поглибленому розгляді кожного з напрямків та жанрів творчості В. Бібіка, зокрема у галузі хорових жанрів у їхній концертній репрезентації.

Література

1. Бабенко О. Звуковий простір «Хорових картин» В. Бібіка на слова О. Вишні і С. Васильченка як об'єкт виконавської інтерпретації. Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. 2015. № 44. С. 218-230.
2. Батюк И. Современная хоровая музыка: теория и исполнение. М. : Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского, 1999. 192 с.
3. Бермес І. Український хоровий спів як соціокультурне явище. Дрогобич : Посвіт, 2013. 432 с.
4. Бондар Є. Надекспресивне інтонування в контексті сучасної хорової творчості: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Одеса: ОНМА ім. А. В. Нежданової, 2005. 16 с.
5. Гулеско И. Хоровая литература : учеб. пособие. Харьк. гос. ин-т культуры. Харьков : ХГИК, 1991. 88 с.
6. Дубинец Е. Знаки звуков. О современной музыкальной нотации. Киев : Гамаюн, 1999. 313 с.
7. Дьячкова Л. Гармония в музыке XX века : учеб. пособие. М. : РАМ им. Гнесиных, 2004. 298 с.
8. Живов В. Хоровое исполнительство : теория, методика, практика : учеб. пособие. М. : Владос, 2003. 271 с.

9. Катунян М. Поставангард глазами композиторов. Музыкальная академия. 1998. № 1 (3/4). С. 119125.

10. Краснощеков В. Вопросы хороведения : учеб. пособие. М. : Музыка, 1969. 300 с.

11. Лашченко А. Хоровая культура: аспекты изучения и развития. Киев : Муз. Україна, 1989. 134 с.

12. Левандо П. Проблемы хороведения : учеб. пособие. Л. : Музыка, Ленингр. отд-ние, 1974. 282 с.

13. Мизитова А. Звуковые пути нового поколения харьковских композиторов. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2005. № 10. С. 39-59.

14. Мизитова А.А., Иванова, И.Л. Фрагменты творчества Валентина Библика: Монографические очерки. Харьков, 2006. 126 с.

15. Мужчиць В. С. Мобильность трёхкомпонентной структуры инструментального источника звука в музыке XX века. Формування творчої особистості в інформаційному просторі сучасної культури. 2011. С. 248-251.

16. Очеретовская Н. Пора становления. Сов. музыка. 1973. № 4. С. 34–38.

17. Пархоменко Л. Українська хорова п'єса: типологія, тематизм, композиція. Київ : Наук. думка, 1979. 218 с.

18. Рощенко-Аверьянова О. Кафедра композиції та інструментування крізь призму історії харківської композиторської школи. Харківський державний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Pro Domo Mea: Нариси, 2007. С. 148-170.

19. Терещенко А. Грани гражданственности. Сов. музыка. 1985. № 4. С. 26–33.

References

1. Babenko, O. (2015). Zvukovi prostir «Khorovykh kartyn» V. Bibika na slova O. Vyshni i S. Vasylichenka yak ob'ekt vykonavskoi interpretatsii. Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity, 44, 218-230 [in Ukrainian].

2. Batyuk, I. (1999). Sovremennaya horovaya muzyka: teoriya i ispolnenie. M. : Mosk. gos. konservatoriya im. P. I. Chaykovskogo, 192 [in Russian].

3. Bermes, I. (2013). Ukrainskiy khorovyi spiv yak sotsiokulturne yavyshe. Drohobych : Posvit, 432 [in Ukrainian].

4. Bondar, Je. (2005). Nadekspresyvne intonuvannia v konteksti suchasnoi khorovoi tvorchosti. (Avtoref. dys. ... kand. Mystetstvovnavstva).

Odesa: ONMA im. A. V. Nezhdanovoi, 16 [in Ukrainian].

5. Gulesko, I. (1991). Horovaya literatura : ucheb. posobie. Hark. gos. in-t kulturyi. Kharkiv: HGIK, 88 [in Russian].

6. Dubinets, Ye. (1999). Znaki zvukov. O sovremennoy muzyikalnoy notatsii. Kiev : Gamayun, 318 [in Russian].

7. Dyachkova, L. (2004). Garmoniya v muzyke XX veka : ucheb. posobie. M. : RAM im. Gnesinyih, 298 [in Russian].

8. Zhivov, V. (2003). Horovoe ispolnitelstvo : teoriya, metodika, praktika : ucheb. posobie. M. : Vlado, 271 [in Russian].

9. Katunyan, M. (1998) Postavangard glazami kompozitorov. Muzyikalnaya akademiya, 1 (3/4), 119 12 [in Russian].

10. Krasnoshchekov, V. (1969). Voprosy horovedeniya : ucheb. posobie. M. : Muzyka, 300 [in Russian].

11. Lashchenko, A. (1989). Horovaya kultura: aspekty izucheniya i razvitiya. Kiev : Muz. Ukraina, 134 [in Russian].

12. Levando, P. (1974). Problemy horovedeniya : ucheb. posobie. L. : Muzyka, Leningr. otd-nie, 282. [in Russian].

13. Mizitova, A. (2005). Zvukovye puti novogo pokoleniya harkovskih kompozitorov. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv, 10, 39-59 [in Russian].

14. Mizitova, A.A. & Ivanova, I. L. (2006). Fragmenty tvorчества Valentina Bibika: Monograficheskie ocherki. Harkov, 126 [in Russian].

15. Muzhchil, V. (2011). Mobilnost tryohkomponentnoy strukturyi instrumentalnogo istochnika zvuka v muzyke 20 veka. Formuvannia tvorchoi osobystosti v informatsiinomu prostori suchasnoi kultury, 248-251 [in Russian].

16. Ocheretovskaya, N. (1973). Porostanovlennya. Sov. muzyka, 4, 34–38 [in Russian].

17. Parkhomenko, L. (1979). Ukrainsjka khorova p'jesa: tytologhija, tematyzm, kompozycija. Kyjiv : Nauk. dumka, 218 [in Ukrainian].

18. Roshchenko-Averianova, O. (2007). Kafedra kompozycii ta instrumentuvannia kriz pryzmu istorii kharkivskoi kompozitorskoi shkoly. Kharkivskiy derzhavnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. Pro Domo Mea: Narisy, 148-170 [in Ukrainian].

19. Tereschenko, A. (1985). Grani grazhdanstvennosti. Sov. muzyka, 4, 26–33 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 17.06.2020

Прийнято до друку 15.07.2020